

حقوق زنان روستایی در پرتو اهداف توسعه پایدار

دکتر رضا اسلامی

دانشیار دانشکده علوم انسانی دانشگاه شهید بهشتی

و

زهره سادات خلیلی

موسسه مطالعات پژوهشهای حقوقی

تهران - ۱۳۹۸

عنوان و نام پدیدآور	اسلامی، رضا، ۱۳۴۲ -
مشخصات نشر	تهران: موسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	۲۴۶ص.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۴۷۵-۰۷۳-۸
وضعیت فهرست‌نویسی	فیا
یادداشت	کتابنامه: ص: ۲۲۷.
موضوع	زنان روستایی - ایران
موضوع	Rural women -- Iran
موضوع	زنان در توسعه - ایران
موضوع	Women in development -- Iran
موضوع	زنان در توسعه پایدار - ایران
موضوع	زنان روستایی - وضع حقوقی و قوانین
شناسه افزوده	خلیلی، زهراسادات، ۱۳۷۰ -
شناسه افزوده	Khalili, Zahra Sadat
رده بندی کنگره	HD۶۰۰/۷۳
رده بندی دیویی	۳۳۱/۴۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	۸۴۸۰۰۹

با مراجعه به فروشگاه اینترنتی شهر دانش از مزایای خرید آنلاین و تخفیف ویژه برخوردار شوید.

www.shahredanesh.com

عنوان:	حقوق زنان روستایی در پرتو اهداف توسعه پایدار
تألیف:	دکتر رضا اسلامی - زهرا سادات خلیلی
ناشر:	مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش
صفحه‌آرا:	سودابه رسولی
ویراستار فنی و طراح جلد:	نگرگس صادقی
نوبت چاپ:	اول
تاریخ چاپ:	۱۳۹۸
شمارگان:	۵۰۰
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۴۷۵-۰۷۳-۸
بهاء:	۳۷,۰۰۰ تومان

حق چاپ محفوظ است.

تهران - خیابان کریمخان زند - خیابان سنایی - خیابان نهم - خیابان گیلان - پلاک ۵
 کد پستی ۱۵۸۵۷۴۳۱۱۱ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵/۴۵۳۹ تلفن: ۸۸۸۱۱۵۸۱ نمابر: ۸۸۸۱۱۵۸۰
 Website: <http://www.sdil.ac.ir> Email: publication@sdil.ac.ir

فهرست اختصاری مطالب

۵	سخن ناشر
۹	مقدمه
فصل اول: مفهوم و مبانی حمایت از حقوق زنان روستایی و اهداف توسعه پایدار	
۱۶	گفتار اول: مفهوم و مبانی حمایت از حقوق زنان روستایی
۴۲	گفتار دوم: بار، بجه شکل‌گیری اهداف توسعه پایدار و توجه به زنان روستایی
فصل دوم: چالش‌های حمایت از حقوق اجتماعی و فرهنگی زنان روستایی در پرتو اهداف توسعه پایدار	
۶۴	گفتار اول: موانع حمایت از بهداشت و سلامت زنان روستایی
۸۶	گفتار دوم: چالش‌های حمایت از آموزش زنان روستایی
۱۰۷	گفتار سوم: چالش‌های حمایت از حقوق فرهنگی زنان روستایی در پرتو سند اهداف توسعه پایدار
۱۱۸	گفتار چهارم: سایر موانع موجود در مسیر حمایت از حقوق اجتماعی زنان روستایی
فصل سوم: چالش‌های حقوق اقتصادی زنان روستایی با تأکید بر اهداف توسعه پایدار	
۱۳۴	گفتار اول: حق بر اشتغال و شرایط کار منصفانه زنان روستایی در راستای توسعه پایدار
۱۵۶	گفتار دوم: چالش‌های حمایت از فعالیت‌های کشاورزی زنان روستایی
۱۷۱	گفتار سوم: چالش‌های مالی و کارآفرینی زنان روستایی با توجه به اهداف توسعه پایدار
فصل چهارم: توانمندی و مشارکت زنان روستایی در راستای اهداف توسعه پایدار	
۱۸۸	گفتار اول: توانمندی زنان روستایی
۲۰۴	گفتار دوم: ضرورت مشارکت زنان روستایی در تصمیم‌گیری‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی
۲۲۲	نتیجه
۲۲۷	منابع
۲۴۳	فهرست تفصیلی مطالب

مقدمه

«حقوق زنان در زمره حق‌های بشری است؛ اما در این دوران آشفته، همچنان که جهان به فضایی پر آشوب و غیرقابل پیش‌بینی‌تر مبدل می‌شود، حقوق زنان و دختران، تقلیل یافته، محدود و نقض شده است. توانمندسازی زنان و دختران تنها شیوه حمایت از حقوق آنان است تا بتوان اطمینان یافت آنها توان بالقوه خود را به‌طور کامل محقق خواهند ساخت.»

(آنتونیو گوترش، دبیرکل سازمان ملل متحد، روز جهانی زن، ۲۰۱۷)

زنان روستایی، عاملان کلیدی دستیابی به تحولات اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی هستند که برای توسعه پایدار ضرورت دارند. آنان از مهم‌ترین عوامل در حفظ و رونق اقتصادی، تداوم پایداری ساختار و انسجام جامعه روستایی می‌باشند. نقش زنان روستایی، از دیرباز، هیچ‌گاه، محدود به خانه و خانواده نشده و آنان علاوه بر فعالیت‌های درون منزل، در خارج از منزل نیز به فعالیت‌هایی از جمله کشاورزی، دامپروری و ... می‌پردازند.

زنان روستایی با توجه به نقشی که در خانواده ایفاء می‌کنند، می‌توانند به‌عنوان یکی از محورهای اصلی پیشرفت و توسعه محسوب شوند. مشارکت اقتصادی زنان را می‌توان به‌عنوان یکی از عوامل بنیانی در حفظ جامعه روستایی مطرح کرد. در سراسر دنیا، زنان روستایی وظیفه تهیه غذا، یاری‌رسانی در فعالیت‌های کشاورزی، پرورش دام، صنایع دستی، تولید محصولات دامی و کشاورزی و بازاریابی چنین محصولاتی را برعهده دارند. افزون بر این، زنان روستایی در ایفاء نقش‌های سنتی خود در بخش تولیدات کشاورزی و ... تأثیر بسزایی بر ایجاد و تثبیت امنیت غذایی دارند. زنان روستایی از دانش سنتی ارزنده‌ای نیز در حوزه‌های مختلف مانند داروهای گیاهی، انتخاب بذرها، مثمر، مدیریت احشام، جمع‌آوری محصولات کشاورزی و ... برخوردار هستند، به‌حدی که آنان را می‌توان نگهبانان تنوع زیستی در محیط‌های روستایی دانست. زنان روستایی با ایفاء نقش‌های مختلف در پیشبرد سیستم اقتصاد خانواده و جوامع روستایی تأثیر دارند؛ با این حال، فعالیت آنها در این سیستم غالباً نادیده گرفته می‌شود. زنان روستایی در غالب کشورهای جهان، در مقایسه با مردان، شرکای برابری تلقی نمی‌شوند. درحقیقت، نابرابری‌های اجتماعی - اقتصادی میان مردان و زنان در مناطق روستایی شدیدتر

است. طبق آمارهای سازمان ملل متحد^۱، در مناطق روستایی، امکان اشتغال زنان سه برابر کمتر کمتر از مردان است، با وجود آنکه زنان ۷۰ درصد از نیروی کار در روستاها را تشکیل می‌دهند. دلیل وجود چنین وضعیتی را باید در این واقعیت جست که زنان غالباً در سایه مردان و تفکرات کلیشه‌ای مردسالارانه، به حاشیه رانده می‌شوند.

صاحب‌نظران علت نادیده‌انگاری جایگاه زنان روستایی در بخش اقتصاد، مخصوصاً در کشورهای درحال توسعه را نحوه نگرش جامعه نسبت به آنان می‌دانند. فعالیت‌های اقتصادی هیچ‌گاه موجب افزایش قدرت و منزلت آنان نشده و کار آنها ارزش اجتماعی ویژه‌ای به دنبال نداشته است؛ اما از آنجایی که ارزش‌های فرهنگی حاکم بر روستا کلیه فعالیت‌های زنان را به‌عمل آمدن طبیعی و جزئی از وظایف آنها قلمداد کرده است، بر همین اساس، با وجود سخت‌کوشی که در کلیه فعالیت‌ها از آنها مشاهده می‌شود، همواره، بخش عمده‌ای از منافع مادی حاصل از این تلاش‌ها نصیب مردان شده که پیامدهای منفی فراوانی را برای آنها به بار آورده است. در این زمینه، رغم اینکه روستاها پیشینه چندهزارساله دارند؛ اما همانند سایر کشورهای درحال توسعه، توجه لازم به زنان روستایی مبذول نشده است. تحقق حقوق زنان، جدا از حوزه اقتصاد، در حوزه‌های مختلف از جمله اجتماعی، فرهنگی و سیاسی نیز با موانع عمده‌ای مواجه بوده است. طبق آمارهای سازمان ملل متحد، دوسوم زنان روستایی در معرض خشونت فیزیکی، روانی و اقتصادی قرار دارند^۲. البته، عالمان، آنها برای تداوم حیات اجتماعی و رفع نیازهای اجتماع از هیچ فعالیتی دریغ نکرده‌اند. یکی از مهم‌ترین حقوق فردی زنان، حق برخورداری از سلامت و خدمات بهداشتی، به‌ویژه در دوران بارداری است که در روستاها، بالأخص در کشورهای درحال توسعه، در سطح وسیعی نادیده گرفته می‌شود. موضوع دیگر، آموزش زنان روستایی است. طبق آمارهای موجود، بیشترین میزان به‌دانشی به زنان روستایی اختصاص دارد. افزون بر این، حیات این زنان به‌شدت تحت تأثیر فرهنگ سنتی، منطقه محل سکونت خود قرار دارد که به‌طور سنتی، محدودیت‌هایی را برای آنان تحمیل کرد است در سبقت مواقع، این محدودیت‌ها و چالش‌ها برای زنان سرپرست خانوار به‌دلیل مسئولیت‌های مضاعف، بیشتر و سنگین‌تر است. کارآفرینی و توانمندی زنان و شرکت آنان در تصمیم‌گیری‌ها می‌تواند در کاهش این مسائل مؤثر باشد؛ البته زمینه‌سازی مشارکت فعال زنان در سطوح مختلف جامعه و توانمندسازی آنان با موانع بسیاری روبه‌روست. این موضوع از دیدگاه نهاد زنان ملل متحد^۳

1. Julie Dekens, Voora, Vivek, *Rural Women, Partner in the Development Process* (The International Institute for Sustainable Development, 2014), 2.

2. UN Wome, <http://www.unwomen.org/>.

3. UN Women.

پنهان نمانده است. از نگاه این نهاد، سرمایه‌گذاری در حوزه توانمندسازی زنان، مسیر مستقیمی به سوی تساوی جنسیتی، فقرزدایی و رشد اقتصادی فراگیر و همه‌جانبه است. زنان، سهم بسیاری در رونق سیستم‌های اقتصاد دارند، باین‌حال، بیش از سایرین، به شکل ناروایی، تحت تأثیر فقر، تبعیض و استثمار قرار گرفته‌اند.^۴ توانمندسازی زنان باعث تحقق رشد و شکوفایی اقتصادی و اجتماعی جوامع می‌گردد و به هر میزان که توانمندسازی زنان در جوامع، محقق شود، به همان میزان، جوامع، بیشتر از توسعه اقتصادی و اجتماعی و به‌طور کلی، توسعه در تمامی زمینه‌ها برخوردار خواهند شد.

با تمام این کاستی‌ها، زنان، همچنان نیروی مهمی برای پیشبرد اقتصاد روستا و افزایش هرچه بیشتر نرخ رشد تولید محصولات غذایی هستند. به همین دلیل، پرداختن به نقش و پایگاه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی آنان در فرایند توسعه روستایی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. از این‌رو، ایجاد فرصت‌های مناسب در زمینه آموزش و تدارک تسهیلات ویژه در حوزه‌های مختلف، از جمله اشتغال، کارآفرینی برای زنان روستایی باید به‌عنوان راهبردی اساسی و از مهم‌ترین برنامه‌های توسعه انسانی تلقی شود. همچنین، ارتقای سطح آگاهی زنان روستایی در جهت تحقق توسعه پایدار و توانمندسازی آنان به‌عنوان یکی از اقدامات ضروری قلمداد می‌گردد.

تغییر دیدگاه‌های ناظر بر توسعه و سویب ادبیات بین‌المللی از جمله توسعه هزاره^۵ و به دنبال آن، سند اهداف توسعه پایدار^۶ بر این مسئله تأکید دارد که باید به حقوق زنان روستایی توجه فراوان شود. اهداف توسعه پایدار که در سال ۲۰۱۵ به صورت رسیده، اهدافی را تا پایان سال ۲۰۳۰ تعیین کرده و در آرمان‌های خود، به زنان روستایی توجه نموده است. این سند، یکی از اهداف اصلی خود را دستیابی به تساوی جنسیتی و توانمندسازی همه زنان و دختران که مشکل اصلی زنان روستایی است، اختصاص داده است.

پرسش اصلی که در این کتاب به دنبال پاسخ آن هستیم، این است که زنان روستایی از چه حقوقی بهره‌مند هستند و چگونه باید از حقوق آنان حمایت شود؟ در این راستا، بهت حمایت از حقوق آنان، نظام بین‌المللی و نیز حقوق ایران با چه چالش‌هایی مواجه است؟

در کنار پرسش اصلی، پرسش‌های دیگری نیز مطرح می‌شوند که تلاش می‌گردد در فصول چهارگانه این کتاب به آنها پاسخ داده شود. این پرسش‌ها را می‌توان به شرح زیر مطرح نمود:

زنان روستایی در حوزه حقوق اقتصادی، اجتماعی با چه چالش‌هایی مواجه هستند؟

4. UN Women's Work on Economic Empowerment.

5. Millenium Development Goals.

6. Sustaiaible Development Goals.

چگونه می‌توان از حقوق اقتصادی، اجتماعی آنان حمایت کرد؟ و بالاخره، توانمندسازی زنان روستایی چگونه به تحقق حقوق آنان، از جمله حقوق سیاسی آنان، کمک می‌کند؟ این کتاب بر این فرض استوار است که زنان روستایی، به دلیل سطح سواد و عدم آشنایی با حقوق فردی خود، بیشتر از سایر زنان، مورد بی‌مهری قرار گرفته‌اند و در محرومیت بیشتری هستند و حمایت از آنان با چالش‌ها و موانع بیشتری روبه‌روست. همچنین، دولت‌ها در راستای بهبود شرایط زندگی آنان حمایت‌های لازم را به عمل نمی‌آورند.

تاکنون، تحقیقات اندکی در باب حقوق زنان روستایی و توسعه پایدار و نیز چالش‌های حمایت از آنان، روستایی انجام شده است. حقوق زنان روستایی در حوزه‌های مختلف، به‌ندرت مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است و از این‌رو، منابع اندکی در این زمینه در کشور وجود دارد. در سطح بین‌المللی نیز، موضوع حقوق زنان روستایی در زمره موضوعاتی است که کمتر بدان پرداخته شده است. لذا هدف از چاپ این کتاب، در وهله اول، تولید ادبیات در این حوزه و برداشتن قدم اول در جهت تبیین موانع، بازگویی مشکلات و دشواری‌های زندگی زنان روستایی و چالش‌های حمایت از حوزه آنان است.

در زمانی که جهان، متوجه شده است که توسعه بیشتر در حرکت است، زنان روستایی، خصوصاً در مناطق کمتر توسعه‌یافته، از منافع توسعه بی‌بهره مانده‌اند. نهادهای سازمان ملل به اهمیت و ضرورت حقوق آنان واقف بوده و اسناد مربوط به توسعه پایدار توجه خاصی به حمایت از حقوق زنان روستایی شده است تا با همکاری تمام دولت‌ها و نهادهای مدنی قدمی در راستای بهبود زندگی آنان برداشته شود. نگارش این کتاب نیز همین هدف را دنبال می‌کند.

کتاب پیش‌رو در قالب چهار فصل تدوین شده است. نخست، به مفهوم و مبانی حمایت از حقوق زنان روستایی و اهداف توسعه پایدار اختصاص دارد. در این فصل، به تعریف مفهوم زنان روستایی، حقوق آنان در حوزه‌های مختلف، مبانی و دلایل حمایت از آنان پرداخته شده است. همچنین، اسناد بین‌المللی از جمله اسناد توسعه هزاره، اهداف توسعه پایدار، سند ۲۰۳۰ یونسکو و نیز چالش‌ها و موانع موجود در مسیر دستیابی به اهداف این اسناد و تبیین حقوق زنان روستایی در سیاق اهداف توسعه پایدار و وضعیت اهداف توسعه پایدار در روستاهای ایران بررسی شده است.

فصل دوم، تحت عنوان چالش‌های حمایت از حقوق اجتماعی و فرهنگی زنان روستایی در پرتو اهداف توسعه پایدار، ابتدا، به بررسی مشکلات و موانع بهداشتی و خدمات درمانی زنان روستایی و عوامل مؤثر در ارتقای سطح سلامت و بهداشت زنان روستایی در سطح ملی و بین‌المللی می‌پردازد. سپس، موانع و چالش‌های حمایت از آموزش زنان روستایی و عوامل و

اقدامات مؤثر در تحقق اهداف آموزشی زنان روستایی در سطح داخلی و بین‌المللی بررسی می‌شود. در ادامه ویژگی‌های فرهنگی زنان روستایی، مفهوم فرهنگ در روستا و تأثیرات آن بر زندگی زنان روستایی تبیین شده و موانع موجود در مسیر بهبود شرایط و نیز اقدامات مؤثر در راستای بهبود شرایط فرهنگی و زمینه‌های حمایت از حقوق فرهنگی زنان روستایی، باتوجه به هدف‌های یازدهم و دوازدهم از اهداف توسعه پایدار با تأکید بر وضعیت ایران بررسی شده است. در پایان، این فصل به سایر موانع ناظر بر حمایت از حقوق اجتماعی زنان روستایی می‌پردازد و دو موضوع تأثیر مهاجرت بر وضعیت زندگی زنان روستایی و زنان سرپرست خانوار و مشکلات آنان را بررسی کرده و راهکارهایی جهت کاهش این مشکلات ارائه می‌کند.

فصل سوم، چالش‌های حمایت از حقوق اقتصادی زنان روستایی را با تأکید بر حق بر اشتغال و شرایط کار منصفانه آنان و در راستای اهداف توسعه پایدار بررسی می‌کند. دامنه فعالیت، تأثیر اشتغال زنان در توسعه روستا و شرایط کار زنان روستایی تشریح شده و مشکلات محیط کار و موانع اشتغال زنان روستایی در سطح ملی و بین‌المللی بررسی می‌شود. در ادامه، مشکلات و چالش‌های مرتبط با فعالیت از تعالیه‌های کشاورزی زنان روستایی به‌عنوان فعالان توسعه کشاورزی باتوجه به اهداف توسعه پایدار مورد توجه و بررسی قرار گرفته است. این فصل، همچنین، به مشکلات و چالش‌های مربوط به زنان روستایی خصوصاً موانع موجود در مسیر کارآفرینی زنان روستایی اشاره کرده و راهکارها و پیشنهادهایی بیان می‌کند.

فصل چهارم، ناظر بر لزوم توانمندی و مشارکت زنان روستایی است. ابتدا، مفهوم توانمندسازی و موانع پیش‌روی توانمندی زنان روستایی و نیز راهکارهای مؤثر در راستای توانمندی زنان روستایی تبیین و سپس، ضمن بحث از مفهوم مشارکت زنان روستایی در تصمیم‌گیری‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، مفهوم و موانع مشارکت سیاسی و مدنی زنان روستایی و عوامل مؤثر در مشارکت زنان روستایی و اقدامات دولت بررسی می‌شود.

امید است این اثر ناچیز آگاهی عمومی، خصوصاً نهادهای دولتی و مدنی، در پی داشته باشد؛ اندکی کاهش مشکلات و دشواری‌های زندگی آنان را موجب شود؛ و با تلاش همگان برای حمایت از حقوق آنان گردد.

در پایان، از ویراستاری و مساعدت علمی، حرفه‌ای و دلسوزانه سرکار خانم دکتر اصلی عباسی کمال تشکر و سپاس را دارد.